

ספיחיה של השביעית

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח

www.daat.ac.il

פרי השביעית

השמיטה ב"תורות" ר' צדוק הכהן מלובלין

דברי תורתו והגותו של ר' צדוק הכהן רבינוביץ מלובלין¹ (תקפ"ג-תר"ס) הגיעו אלינו בשתי מערכות. א. יצירות שנכתבו על ידו, אמנם נדפסו רק אחר מותו. ב. דברים שבע"פ, דברי תורה שהשמיע ליד שולחן השבת, נכתבו על ידי השומעים והדפסתם בסדרת "פרי-צדיק" נמשכה – מאז פטירתו – כשלושים שנה (תרס"א-תרצ"ד)². אכן רגליים להנחה שר' צדוק עצמו עבר על מה שנכתב מפיו³. יתרה מזו: בין רוב המאמרים שכאמור נאמרו על-פה, שובצו כמה וכמה קטעים שנכתבו לכתחילה ע"י ר' צדוק בהזדמנויות שונות ונמצאו בין כתביו⁴. בין שתי צורות אלו, דברים שבכתב ומאמרים שבע"פ, קיים הבדל גדול. הסוגיות שזכו לברורים בכתב בנויות מערכות-מערכות כשנושאים רבים משתלבים ונשזרים זה בזה⁵ ונפרשת יריעה רחבה של צדדי הענין הנדון. לעומת זאת הדברים שמקורם ב"מאמרים" ו"תורות" ליד השולחן (ה"טיש") ממוקדים וסובבים בצורה מרוכזת מסביב לנקודת המוצא, ולא זו בלבד אלא שאף בסגנון ובהרצאת הדברים ניכר ההבדל.

בנושא דידן – השמיטה במשנתו של ר' צדוק – נמצא כל החומר בפרקים שבספרי "פרי-צדיק". כך בפרשת בהר (כעשרה מאמרים) וכך במאמרים ב,ו,

1. על תולדותיו ומשנתו ראה ב"פרדס הכהן מלובלין", ראשית א, תשכ"ב; "תבל בצדק", תשנ"ט.
2. במהדורת תרס"א של ספר בראשית וכן במהדורת הצילום תש"ך נדפסה בסוף הכרך רשימת החותמים – המנויים וביניהם מופיע שמו של האדמו"ר בעל "שפת-אמת" ובנו בעל "אמרי-אמת".
3. ראה בשער "פרי-צדיק" ויקרא: נעתק ונסדר והובא לבית הדפוס ע"י בנו-חורגו, ובעמוד שאחריו צויין שכל המוקף בסוגריים מרובעים נוסף ע"י המחבר בין השיטין. ראה עוד בסוף "פרי-צדיק" דברים תרצ"ד דברי "ועד קרן הדפוס".
4. ראה לדוגמא: מאמר על ר"ח בסוף פרשת בראשית; מאמר בראש פרשת שמות; מאמר בראש פרשת שקלים.
5. ראה על כל זה: ב"פרדס הכהן מלובלין", לעיל הערה 1; "פורים במשנת ר' צדוק", "סיני" אדר תש"ך.

בפרשת משפטים שמהם נגזר היסוד המיוחד בדבר שבתה של השביעית⁶, וממוצא דבר עולה אף יחודם של מועדי השביעית⁷.

אמנם יש מקום לעיין בשאלה מדוע לא בא זכרה של סוגיית השמיטה בספרי ר' צדוק שנכתבו על ידו. דרך כלל, אותן סוגיות מרכזיות שנדונו בהרחבה בספריו, אוזכרו בצורה זו או אחרת ב"תורותיו" שבעל-פה⁸ ואילו השמיטה, שבאו בה מספר מאמרים משמעותיים ב"פרי-צדיק" לא נזכרת ולא נדונה בכל שאר כתביו המרובים. (פרט למקרה אחד: "דובר-צדק" עמ' 85, וגם זה בצורה אגדית ביחס לברכת השביעית⁹. פעם נוספת נזכרת השמיטה בתחילת דיון הלכתי בקונטרס "שביית השבת" שנדפס בתחילת "פרי-צדיק בראשית"¹⁰).

6. השווה: לעיל עמ' 25-28 וראה "שבת ומועד ב"משקפי" השמיטה, נ. גולן, "הצופה" סוכות תשמ"ז.
7. לעיל עמ' 317-320.
8. לדוגמא: הדגשת ההקבלה ההיסטורית-תאריכית בין שמעון הצדיק לבין אריסטו: "ליקוטי מאמרים" עמ' 236; "פוקד עקרים" עמ' כו; "ישראל קדושים" עמ' כב; "שיחת מלאכי השרת" עמ' לט. ולעומת כל אלה: "פרי צדיק פ' נצבים סימן יב, לא נזכר אריסטו בשמו (!) פ' וארא ח, ר"ח כסלו ו, פ' וישלח יח, חנוכה א, ו.
9. ראה עוד "קדושת השבת" עמ' 11.
10. על תולדותיו של חיבור זה ראה מה שכתב הרב ברומברג בספרו על ר' צדוק עמ' מ. אמנם בראש הקונטרס נדפס שזה חלק מספר שחיבר על המצוות. ראה עוד ב"ספר הזכרונות" לר"צ ושם בהקדמת המביא לדפוס ובסוף ספר "דברי-סופרים" ובהקדמת ר' צדוק עצמו.

פרי צדיק

פרשת בהר

[א] וידבר וגו' בהר סיני. בתורת כהנים¹ מה ענין שמיטה וכו' אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כולם כו' ופירשו הר"ש והראב"ד ז"ל² דאתיא כמאן דאמר (חגיגה ו:): כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב. וכתבו שמה שאמר בתורת כהנים על פסוק³ אלה החוקים וגו' בהר סיני שכל המצוות נאמרו כללות ופרטות מסיני גם כן מהיקש זה וכונתם אף דגם שם נאמר בהר סיני, אך שם יש מצוות שלא הוזכרו עדיין⁴ וצריך להזכיר שהכללות נאמרו בסיני שהוא לכולי עלמא. אך בכאן דכתיב פרשת שמיטה שכבר הוזכרה בפרשת משפטים⁵ וכתיב כאן בהר סיני ללמד שאף הפרטים נאמרו בסיני, ומזה נלמד לכל המצוות שנאמרו כללותיהן ופרטותיהן מסיני ונשנו באוהל מועד ונשתלשו בערבות מואב. אך צריך להבין מה נפקא מינה במה שלמדנו שנאמרו כללותיהן ופרטותיהן מסיני וכו' גם למה הוזכר לימוד זה אצל מצות שמיטה ולא אצל מצוה אחרת שנאמרה בסיני⁶. אך הענין דבגמרא (שבת פח.) אמרו בריך רחמנא דיהיב לן אוריין תליתאי וכו' ופירש רש"י תורה נביאים וכתובים ואם כוונת רש"י על דרך מה שאמרו בגמרא (ברכות ה.) דדרש אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים כו' שכלם נתנו למשה מסיני, הא שם נדרש התורה זה מקרא והמצוה זו משנה להורותם זה גמרא⁷, ובמדרש רבה (תשא פמ"ו) ובלוחות שניות אני נותן לך שיהא בהם הלכות מדרש ואגדות וכו'⁸ וכן הוא בגמרא (מגילה יט:): שהראהו הקדוש ברוך הוא למשה דקדוקי תורה

1. ראש פרשת בהר השווה: לעיל העיון בספר ויקרא בשנת השמיטה; חג השבועות בשביעית, (ג) השמיטה בהר סיני. לעיל עמ' 401.
2. בראב"ד כפי שנדפס לפנינו (הוצאת ספרא תשי"ט) "ולא כההוא תנא דאמר כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו כדי לזרז זירז אחר זירז ולכרות עליהם ברית על כל פעם ופעם". וראה בפירושו של "חפץ חיים" לתו"כ שהעתיק מפרוש הרמב"ן לתורה.
3. ויקרא כו, מו.
4. כי נאמר בלשון כוללת "החוקים והמצוות".
5. שמות כג, יא.
6. וכן ב"אור החיים" ויקרא כה, א; וב"מגלה עמוקות" ראש פ' בהר.
7. והרי גם מקרא, משנה וגמרא יכולים להתפרש כאוריין תליתאי, השווה "דובר צדק" עמ' 62. (וראה עוד ב"עיון יעקב").
8. ונמצא שגם הלכות, מדרש ואגדות יכולים להתפרש כאוריין תליתאי. (וראה "עץ-יוסף" בע"י).

ודקדוקי סופרים⁹, ולמה נקרא רק אוריאן תליתאי¹⁰, ויתכן לפרש אוריאן תליתאי על התורה שנתנה בסיני ונשנו באהל מועד, ונשתלשו בערבות מואב¹¹. ואפשר שזה גם כן בכלל דברי רש"י¹² שהתורה שנתנה בסיני היה דבר ה', ומה שנשנה באוהל מועד היה כמו שאר כל הנביאים שאמרו כה אמר ה' ששמעו מהשם יתברך ואמרו לישראל¹³. רק בפרשיות מיוחדות כתיב זה הדבר שמוסיף משה רבינו על כל הנביאים שנתנבא בזה הדבר (שכתב בספרי מטות) והיינו שהן הן הדברים היוצאים מפי השם יתברך בדרך אמצעית¹⁴ פיו של משה רבינו, והבדל הוא כי דבר ה' כתיב¹⁵ כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה אשר חפצתי וגו', וכמו שדרשו במדרש רבה (שהש"ר פ' ישקני) בשעה ששמעו ישראל אנכי מפי הגבורה נתקע תלמוד תורה בלבם וכו', ועל זה מלמדנו שכל המצוות נאמרו כללותיהן ופרטותיהן ודקדוקיהן מסיני בחינת דבר ה', ונשנו אחר כך באוהל מועד ששם כתיב וידבר ה' אל משה והם בגדר נבואה, וכן במצוה שהוזכרה בנביאים כתיב גם כן וידבר¹⁶ כמו פרשת רוצחים ביהושע וידבר ה' אל יהושע וגו' (כמו שאמרו מכות יא.) מפני שהן של תורה והוא בחינת נבואה. ונשתלשו בערבות מואב שזה משה מפי עצמו אמרן (כמו שאמרו מגילה לא:) אף שהיה דבר ה', מכל מקום היה בגדר כתובים שהם נאמרו ברוח הקודש, וזה כבר התחלה מתורה שבעל פה, שאם שהם דברי אלקים חיים הם ברוח הקודש כמו

9. השווה: לקוטי מאמרים עמ' 81.
10. שמשמעו דברים שבכתב. (לכאורה מכאן ראייה לפרוש רש"י: תנ"ך).
11. לא כשוני בדרגות הגילוי אלא כהבדלים בין זמנים שונים.
12. שהזמנים השונים מכוונים כנגד דרגות הגילוי השונות.
13. השווה דעת הגר"א כפי שהביא המגיד מדובנא ב"אהל יעקב" תחילת פרשת דברים "ארבעת החומשים היו נשמעים מפי הקב"ה עצמו דרך גרונו של משה, לא כן ספר דברים שהיו שומעים את דברי הספר הזה כאשר שמעו דברי הנביאים אשר אחרי משה, שאמר הקב"ה אל הנביא ואחרי-כן הלך הנביא והשמייע החזון אל ישראל". וראה עוד "תורה-שלמה" כרך יט עמ' שלג ואילך.
14. באמצעות.
15. ישעי' נה, יא.
16. יהושע כ, א. וברש"י מכות יא, א: לא אמר [ביהושע] דבר לקיים מצוה הכתובה בתורה חוץ מזה.

שכתב הרמב"ן (במסכת ב"ב יב.) וחכם עדיף מנביא¹⁷, היינו ברוח הקודש¹⁸ רוח מקודש דלעילא (כמ"ש בזח"ג סא א) וזה היה אחר הקלקול שצריכין לרב חכמה לתקן הרב כעס¹⁹ וכמו שנאמר²⁰ כי ברב חכמה רב כעס. וכמו שאמרו (בנדרים כב:) אלמלא חטאו ישראל לא נתן להם אלא חמשה חומשי תורה וכו' ורוח הקודש זה נקרא בגדר כתובים וכמו שכתב האר"י הקדוש על דוד המלך ע"ה שהיה רבן של בעלי רוח הקודש שדבריו הם כתובים²¹. וכן התורה שבעל פה נחלקת גם כן לאלה הג' מדרגות, אחד מה שאומרים הלכה למשה מסיני, ב' יש הלכות שהם כעין נבואה בלי שום טעם מפורש כמו שאמר הלל (בפסחים סו:) הנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם. ג' הוא התורה שבעל פה שהוא ברוח הקודש בחינת כתובים. וזה שכתב רש"י אוריאן תליתאי תורה נביאים וכתובים שכולל כל התורה שבכתב ותורה שבעל פה, ובא לימוד זה במצות שמיטה מפני שמצות שמיטה היא כמו מצות שבת שהוא קבלת מלכות שמים²² ששובתין כל אומה ישראלית ביום השבת וכן שמיטה בארץ ישראל שהיה כל עסקיהם בעבודות הארץ, ובשמיטה שבתו כל השנה כל ישראל ומניחים עסקיהם שיהיו פנוים לתורה ועבודה, וכמו דשבת כללא דאורייתא כמו שכתב בזוהר הקדוש (ח"ב צב א) כן שמיטה גם כן כללא דאורייתא²³ שהוא ההכרה להכיר שיש בורא עולם כמו שכתב בזוהר הקדוש (שם פב ב) תר"ג זיני עיטא, יהיב אורייתא

17. לשון הרמב"ן: נבואת החכמים שהיא בדרך החכמה לא נטלה (משחרב המקדש) אלא יודעים האמת ברוח הקודש שבקרבם. (השווה הניסוח כפי שהביא הכותב ב"עין יקב" וראה לשון הריטב"א והמהר"ל בחידושי אגדות שהיה עדיין בכת"י בימי ר' צדוק). ההסתמכות הזו על יסודו של הרמב"ן חוזרת פעמים הרבה במשנת ר"צ והוא עשאה אבן-פינה בסוגיית מעמד תורה שבע"פ. ראה: לקוטי מאמרים עמ' 97 "נבואת החכמים 'בזה הדבר' היינו דבר ברור במראה ולא בחידות כי הרי יש לו הוכחות מפלפולו שהוא כך וכו' וא"כ הוא דבר מבורר וכו' ודוגמת נבואת מרע"ה, ויכולין לחדש דבר דוגמת מרע"ה כמו כל תורה שבע"פ לפי שהוא מפלפולא ומכח התורה שבכתב". (ראה עוד "דובר צדק עמ' 51, פרי-צדיק פ' דברים, הבדלה. ו"בצדקת-הצדיק" ס' רנו: הטעם – דנובע ממקום יותר גדול ובזוהר (שמות ו,ב) כי הוא תמידי, רק דהנבואה הוא התגלות מאמר ד' בברור, והשגה דחכמה הוא בהעלם".
18. העדיפות היא בדרגות רוח הקודש שהגדרתה (בזוהר ג, סא,א) "ונקראת חכמה וקוראים לה רוח-הקודש כלומר רוח מקודש זה שלמעלה". וראה עוד "ישראל קדושים" עמ' 43.
19. גם להנחה זו חזר ר' צדוק פעמים רבות. ראה לדוגמא פ"צ פ' תשא אות א; דברים עמ' 90.
20. קהלת א, יח.
21. ראה שער רוח הקודש לרח"ו דרוש א (הוצאת תשמ"ח עמ' יא). את יסודו זה של האר"י הדגיש ר"צ בכמה וכמה מקומות, ראה לדוגמא פ"צ דברים עמ' 42, שבועות עמ' 52, 55. פ' קורח עמ' 137.
22. עבודת ישראל למגיד מקוזניץ ראש פ' בהר. אמרי-אמת פ' בהר תרס"ח, להלן עמ' 582.
23. וכן ב"שפת-אמת" ויקרא עמ' 190.

לב"נ וכו'²⁴ ומה המה העצות²⁵ אך להרגיש הארה בלב מאמר אנכי ה' אלוקיך
שהיא כללא דאורייתא, ומשום הכי בא הלימוד במצות שמיטה שהיא כללא
דאורייתא ללמד המצוות כולן שנאמרו כללותיהן ופרטותיהן בסיני, ונשנו באוהל
מועד ונשתלשו בערבות מואב וכאמור.

24. שש מאות ושלוש עשרה מיני עצות נותנת התורה לאדם.

25. הרי אין הן עצות אלא ציוויים. אמנם העצה היא שע"י קיום המצוות יקבל אדם עול מלכות
שמים.

פרי צדיק

פרשת בהר

[ב] בהר סיני. פירש רש"י מתורת כהנים מה ענין שמיטה אצל הר סיני כו' אלא מה שמיטה נאמרו כו' אף כולן וכו' וצריך ביאור דמשמע דאם היה מזכיר אצל מצוה אחרת לא¹ התמוה כל כך מה ענין המצוה להר סיני. וגם התירוץ אינו מובן דלמה בחר דוקא במצות שמיטה ללמוד על התורה כולה שנאמרו הכל בסיני², אך הענין דאיתא בגמרא (סוטה לז:) כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב וכו' והיינו דמתן תורה³ היה⁴ שיהיו ישראל ממלכת כהנים⁵ כמו שיהיו לעתיד שנאמר⁶ ואתם כהני ה' תקראו שיהיו רק עבדי ה'⁷. דכתיב⁸ אני אמרתי אלקים אתם שלא יהיה מלאך המות שולט בהם (כמו שאמרו ע"ז ה.) מכלל שהיה מתוקן הכל כמו שהיה קודם החטא⁹, שלא נברא האדם רק לשמש את קונו ולא יהיה לו שום עסק בעולם הזה. ואחר כך באהל מועד¹⁰ אף שהיה כבר אחר הקלקול¹¹ מכל מקום היה חלק¹² משה רבינו. כל מ' שנה אכלו את המן ולא נתנה תורה אלא לאוכלי מן (כמו שאמרו במכילתא¹³ ותנחומא) אלא היה להם עמל רק ללקוט, וגם בזה היה מדרגות (כמו שאמרו יומא עה.) צדיקים ירד על פתח בתייהם בינונים יצאו ולקטו רשעים שטו ולקטו, ומי שהיה אמונתם פחותה היה טרחו מרובה. אבל טורח קצת היה לכל אחד ללקוט.

1. לא היתה תמיהה כל-כך גדולה. ראה לעיל עמ' 402.
2. ראה לעיל סימן א הערה 6.
3. בדרגה הראשונה של הגילוי בסיני.
4. היה כדי.
5. "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל". (שמות יט, ו).
6. ישעי' סא, ו.
7. השווה: בעל הטורים "אילו זכו ישראל היו כולם כהנים גדולים ולעתיד לבא תחזור להם שנאמר ואתם כהנים ד' תקראו". "תורה-שלמה" שמות פרק יט, אות צב, הערות.
8. תהילים פב, י, ונדרש במסכת עבודה-זרה דף ה, א על זמן מתן-תורה.
9. של אדם הראשון.
10. היא הדרגה השניה של הגילוי.
11. של חטא העגל.
12. חלק התורה המתייחס למשה.
13. מכילתא פ' בשלח פרשה ב: לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן. תנחומא פ' בשלח, כ.

ואם היה משה רבינו ע"ה¹⁴ נכנס לארץ ישראל היה נשאר כך לעולם רק ראה השם יתברך שאין¹⁵ מוכשר עוד לזה. ואחר כך בערבות מואב¹⁶ קודם שנכנסו לארץ ישראל שהיה חלק יהושע, שאז התחיל כל אחד לעבוד זה פונה לשדהו וזה פונה לכרמו¹⁷, אז התחיל משנה תורה שהיא התחלת תורה שבעל פה דכתיב¹⁸ באר היטב, וכמו שאמרו (מגילה לא:) ומשה מפי עצמו אמרן ולכן בדברות הראשונות כתיב זכור¹⁹ אתר דלית תמן שכחה.²⁰ [וכמו שאמרו (עירובין נד.) חרות על הלוחות אלמלי לא נשתברו לוחות ראשונות לא נשתכחה תורה מישראל] ובדברות שניות שנתנו אחר הקלקול כתיב²¹ שמור שצריך שמירה שלא ישכח ולכן איתא במדרש (שמות רבה פמ"ו) בלוחות הראשונות לא היה אלא עשרת הדברות לבד ובלוחות שניות אני נותן לך שיהיה בהם מדרש ואגדות וכו' שנצרך²² הרב חכמה לתקן הרב כעס וכמו שאמרו (נדרים כב:) אלמלא חטאו ישראל לא נתנה להם אלא ה' חומשי תורה וכו'. וזהו שמתמה מה ענין שמיטה שעניינו שיהיו ישראל פנוין לעסוק בתורה ושיכירו כי לה' הארץ אצל הר סיני שהיה אז²³ על אופן שיהיו ישראל פנוין רק לעבודת השם יתברך ולא היה אז מקום למצות שמיטה רק בערבות מואב וכאמור²⁴, ולימד כאן על מצוה זו שנאמרה גם כן מסיני שאז צפה השם יתברך שאם יתקלקל מצבם מאשר היו, יהיה להם שמיטה ויובל, ובא הכתוב ללמדנו ענין מה שאמרו²⁵ אל תאמין בעצמך וכו' והיינו שאף מי שזכה להיות בן עולם הבא אף בחייו כמו שזכו

14. על משה רבינו ביחס לירידת המן השווה: "פרי-צדיק" תרומה ס' יא, עמ' 155; מחשבות חרוץ עמ' 78.
15. עם ישראל.
16. היא הדרגה השלישית של הגילוי.
17. ראה טור או"ח ס' רצ. קדושת השבת מאמר ז עמ' 39. לקוטי מאמרים סימן א עמ' 89.
18. דברים כו, ח. השווה: "פרי-צדיק" דברים ס' א.
19. זוהר ב, צב, ב.
20. ראה בהקדמת המו"ל ל"פרי-צדיק" שהנוסף בסוגרים מרובעות הן השלמות של ר' צדוק עצמו. דברים ה, יב.
21. קהלת א, יח: כי ברוב חכמה רב כעס, ועל דרשת הגמרא במסכת נדרים כתב בעל "תורה תמימה": "כל ספרי הנביאים הם דברי מוסר, ואלמלא חטאו ממילא לא היו כל אלה הדברים" עיי"ש. ליסוד זה חזר ר' צדוק פעמים הרבה בכתביו השווה: ראש "לקוטי מאמרים" ושם ס' א. לעיל סעיף א הערה 19.
22. מצבם הרוחני של ישראל.
23. רק בדרגת הגילוי השלישי היה מקום לצוות על השמיטה וכדוגמת כמה מצוות שנזכרות רק במשנה תורה, כגון שמיטת כספים.
24. אבות, ב, ד, ראה ברכות כט, א.
- 25.

האבות בעולם הזה מעין עולם הבא (כמו שנתבאר בארוכה ל"ג בע"מ מ' ח) מכל מקום יש לו לפחוד מרוגז היצר הרע²⁶ כל זמן שיש מציאות רע בעולם, והיינו שאז בהר סיני שהיו ישראל כמו אדם הראשון קודם הקלקול ומכל מקום היה בכח הנחש לכנס בו ולפתותו, ומי לנו גדול מיעקב אבינו שהיה כאדם הראשון קודם הקלקול ואמר מה שקל שבקלים כו'²⁷ שלא ידע כלל מהנאת הגוף רק להוליד תולדות כו' מכל מקום מצינו בו ויירא יעקב מאד שמא יגרום החטא (כמו שאמרו ברכות ד.) ועל זה כתבה התורה גבי מצות שמטיה בהר סיני. ללמדנו שאף שאז היו ישראל מוכשרין להיות חרות ממלאך המוות ומיצר הרע והיו אז כמו שיהיה לעתיד ועמדו זרים ורעו צאנכם, ואם היה התיקון האמיתי לא היה נצרך כלל לעבודה, רק היתה ארץ ישראל מוציאה גלוסקאות כמו שיהיה לעתיד (כמו שאמרו שבת ל:) ומכל מקום נאמר בהר סיני מצות שמטיה שש שנים יעבוד וגו'²⁸ שיוכל להיות שיקלקלו עוד כיון שיש עוד מציאות לרע בין האומות²⁹ ואז יהיו צריכים לעבודה כמו שאמרו (סוף קידושין) הריעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי. וכן יוכל להיות שישתקע חס ושלוש עד שלא ישמור שמטיה גם כן ויגרום החטא למכור מטלטליו, ואחר כך שדותיו, וביתו, וילוח ברבית, וימכור עצמו ואף לגר ולנכרי ולעבודה זרה כסדר הפרשיות וכמו שאמרו בגמרא (שם כ.). ומזה נלמד שכל התורה נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני שכל זמן שיש מציאות מרע בעולם נצרך להתיר"ג זיני עיטא להנצל מקטרוג יצר הרע כמו שאמר³⁰ (זח"ב פב ב) וזה ענין אל תאמין בעצמך וכו' שלא יסמוך על מעלתו שיוכל להשמר מיצר הרע כי יצרו של אדם מתגבר עליו וכו' ואלמלא עזר הקדוש ברוך הוא לא יכול לו, וכל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו (כמו שאמרו סוכה נב.) ונצרך למצות שמטיה שהוא כמו קדושת שבת³¹ וכאמור.

26. השווה: ברכות ד, א: לעולם ירגיז אדם וברש"י: שיעשה מלחמה עם יצר הרע.
27. בראשית רבה ע, יח, וראה לשון רש"י בראשית כט, כא.
28. שמות כא, ב. פרשת עבד עברי נאמרה בסמוך למתן-תורה. על היחס לשנת השמיטה ראה זוהר ג, קח, א ו"תורה-שלמה" שמות כא אות ע ובהערות.
29. אם אמנם הרע נסתלק כליל מעם-ישראל במעמד הר-סיני, אבל כיון שהוא נשאר אצל האומות יוכל להיות שמציאות הרע הזה תשפיע על ישראל.
30. ראה לעיל מאמר א הערה 24.
31. שאף היא שקולה כנגד כל התורה. אולי רמז כאן לכוון נוסף בתשובת השאלה מדוע נבחרה מצות שמטיה להדגמת הכלל על מתן-תורה על כלליה ופרטיה בסיני.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

פרי צדיק

פרשת בהר

[ג] במדרש¹ (תנחומא א') מה כתיב למעלה ושבתה הארץ שבת וגו' אר"א הקפר כתיב שוקיו עמודי שש מיוסדים על אדני פז, העמוד הזה² יש לו כותרת מלמעלן ובסיס מלמטן, הענין הוא כי שוקיו הוא נצח והוד³ כמו שכתב (מאמר פתח אליהו)⁴ נצח והוד תרין שוקין, ובזוהר הקדוש⁵ נקראים תמכין דאורייתא, כי תפארת גופא⁶ מדת יעקב⁷ תתן אמת ליעקב, ואמת זו תורה (כמו שאמרו ברכות ה:) ונצח והוד הם התמכין כי משה שושבינא דמלכא, ואהרן שושבינא דמטרוניתא (כמ"ש זח"ג נ"ג)⁸, וזהו ענין כותרת ובסיס, דבסיס⁹, היינו יסוד שכל הבנין נבנה ונשען עליו, והוא קדושת השבת שמשפיע מקדושתה לכל ששת ימי המעשה¹⁰, וזהו בחינת משה שושבינא דמלכא, כי קדושתה הוא רק מצד השם יתברך, כמו שנאמר לדעת כי אני ה' מקדשכם וכמו שאמרו (שבת י:) מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל¹¹, וזהו ישמח משה במתנת חלקו¹²,

1. דברי המדרש, המופיעים בשינויים גם בויקרא רבה כה, ח, מתייחסים לפסוק בשיר השירים ה,טו: שוקיו עמודי שש, מיוסדים על אדני פז. הקיטוע והפיסוק בדברי התנחומא אפשר להם לבוא בכמה צורות. אמנם מדברי ר' צדוק נראה שהוא תפס את הקטע כולו כחטיבה אחת. (ראה לעיל עמ' 61) פתיחת הפרשה ב"שבת לד" וסיומה "את שבתותי תשמור" (השווה: אבן עזרא ויקרא כו, ב "שנות השמיטה").
2. על סגנון הבניה ועיצוב צורת עמודים השווה: ויקרא-רבה שם: קיפלוס מלמעלה; בבא-בתרא עה,ב "קפל מגדלים" ושם בדברי התוספות; ערוך: "קפל"; אנצ. עברית "עמוד".
3. על המושגים הקבליים ראה "אוצר ישראל": אדם קדמון, והשווה: אגרות ראה א עמ' קסב; ב"פרדס החסידות והקבלה", הלל צייטלין עמ' 152; "שלושה עשר עלי שושנה", הרב ע. שטיינזלץ עמ' 356.
4. תקוני זוהר יז,א.
5. ראה זוהר פרשת פקודי רנז, ב. בראשית ח,א.
6. שטיינזלץ שם עמ' 355.
7. ההרכבה המפוארת של חסד אברהם וגבורת יצחק.
8. שם בפרוש ה"סולם": שושבין פרושו ריע, ולאמנון ריע מתרגם שושבינא. משה שושבינו של המלך, אהרן שושבינה של המלכה.
9. הבסיס הוא הנתון, הקבוע וקיים.
10. ימי המעשה מתפתחים מתוך הבסיס ומניבים תוצרת דוגמת הכותרת, ע"י מעשה האדם, שיצא לעבודתו לאחר מנוחת השבת.
11. הגדרת השבת כמתנה משמעה שכולה מתייחסת לנותן.
12. מתנת השבת היא חלקו של משה. השווה: לקוטי מאמרים עמ' 133; ישראל קדושים עמ' 130.

וכותרת היא קדושת שמיטה, היינו ההכרה כי לי כל הארץ והוא בחינת אהרן שושינא דמטרוניתא כי זהו העיקר מצד האדם כמו שדרשו במדרש רבה (ריש פרשת ויקרא) גבורי כח עושי דברו במה הכתוב מדבר וכו' בשומרי שביעית וכו' חמי חקלי' ביירא כרמיה ביירא ויהיב ארנונא ושתיק יש לך גבור גדול מזה וכו'. והוא מצד היראה¹³ כמו שכתוב¹⁴ איזהו גבור הכובש את יצרו, וזה מצד האדם כמו שנאמר מה ה' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (כמו שאמרו ברכות לג:) והוא בחינת כותרת¹⁵ דאיתא¹⁶ בגמרא (שבת פח.) בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע ירדו מלאכי השרת וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרים וכו' (ושם) לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר גבורי כח עושי דברו והדר לשמוע בקול דברו. וכן בשמיטה דדרש¹⁷ שהוא גבורי כח לכן הוא בחינת כותרת היא כתר דנעשה ונשמע וכאמור¹⁸. ואמר כותרת מלמעלן¹⁹ כי אף שהוא מצד האדם²⁰, אף על פי כן היא גם כן מלמעלן מצד השם יתברך וכמו שאמרו (קידושין ל:) אלמלא הקדוש ברוך הוא עזרו אינו יכול לו. כי האדם מצד עצמו בלי סיוע מצד השם יתברך לא יכול להתגבר על יצרו להיות מכלל גבורי כח. וכן שבת שהיא בסיס הוא מלמטון²¹. דאף שכל עיקר קדושת השבת הוא מצד הקדוש ברוך הוא אף על פי כן צריך האדם מצדו להתעורר קצת ולעשות הכנה לקדושת השבת וכמו שאמרו (שהש"ר ה) פתחו לי כפתחו של מחט ואני אפתח לכם וכו' דאחר כך כפי הכנת האדם השם יתברך מאיר לו יותר ויותר אבל ההתחלה צריך להיות מצדו²². וזהו את שבתותי

13. גבורת המקיים את המצוה יסודה ביראת-השמים שלו.
14. אבות ד,א.
15. שימוש שנעשה עם הבסיס הנתון הניב את יצירת הכותרת בראש העמוד. מקורו של כתר השביעית במעשה האדם.
16. העמקה נוספת בכתר השביעית ע"פ ההתייחסות למתן-תורה.
17. ויקרא-רבה א,א.
18. נעשה ונשמע = עושי דברו לשמוע בקול דברו, הוא היסוד בקבלת-התורה. נוסחה זו משמשת גם בשביעית כדרשת חז"ל, ואם על אמירת "נעשה ונשמע" זכו לכתר, הרי שגם שמירת השמיטה מזכה בכתר.
19. בלשון הדוגמא בדברי ר' אלעזר הקפר "כותרת מלמעלן" הכוונה לכותרת על ראש העמוד הניצב על בסיס. אמנם לפי הצעתו של ר' צדוק המשמעות כאילו מלמעלה, מכוח עליון יבוא הכתר.
20. שמירת השביעית.
21. לעיל הערה 9 מתפרש הבסיס כנתון, מדוע אם-כן יבוא הכינוי "מלמטון" שהוא כאילו מצד האדם.
22. מצד האדם.

תשמורו היא מצד האדם השמירה²³, ואחר כך ומקדשי שהוא בחינת מקדש מצד השם יתברך²⁴ ואחר כך תיראו הוא בחינת יראה עלאה²⁵ כי הרבה מדרגות יש במדה זו וכמו שאמרו (ברכות כח:) הלואי יהיה עליכם מורא שמים כמורא בשר ודם ואמרו לו ותו לו²⁶ וכו' וכן עד למעלה²⁷ וזהו ומקדשי תיראו שהוא בחינת מקדש, היינו קדושת שבת בחינת יובל²⁸ וכשי"ת²⁹.

- 32. פעולת השמירה על הקיים היא ע"י האדם.
- 24. מקור הקדושה היא מלמעלה.
- 25. היראה העליונה מקורה במתנה מלעילא.
- 26. צ"ל: ותו לא??
- 27. מדרגות ביראה עד ליראה העליונה.
- 28. השווה: אבן עזרא "ומקדשי תיראו" שנת היובל.
- 29. להלן סימן ה.

פרי צדיק

פרשת בהר

[ד] ושביתה הארץ שבת לה' וגו'. פירש רש"י לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית, הכוונה¹ כמו בשבת בראשית שאין השביתה בשביל מנוחת גופו לפרש מעבודתו. כמו שדרשו במדרש (שמות רבה פ"א) שאמר משה לפרעה מי שיש לו עבד ואם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת וכו'² רק השביתה הוא מחמת שצוה הקדוש ברוך הוא לשבות ולנוח בו כמו שדרשו במדרש³ (תנחומא בראשית משאלות) נחו ביה כשם שנחו ביה אנא והיינו לשם ה' ולא לטובת עצמו, כמו כן בשביעית לא יהיה השביתה כדי לבור את השדה שנה אחת כדי שתוסיף תת כחה בשאר השנים כדרך האכרים⁴ רק שתהיה השביתה לשם ה' מחמת ציווי הקדוש ברוך הוא, וכבר הקשה הרמב"ן ז"ל⁵ שהרי כל המועדים צריך להיות המכוון לשם ה' וכן כל המצוות⁶, אך הענין דבכל המועדים כתיב שבתון ולא נכתב שבת שבתון רק ביום הכפורים והוא דקדושת שבת קביעא וקיימא מהשם יתברך, מה שאין כן המועדים דישאל קבעו לחדשים ומקדשי למועדים (וכמו שאמרו פסחים קיז:) וישאל אין בכחם לעשות שבת רק שבתון, שהוא שבת הקטן, שכן מורה הנ' על הקיטון כמו גזירת אישון מאיש (ונתבאר⁷ בפרשת ויחי מאמר ג') רק ביום הכפורים שהוא כנגד קדושת השבת שכן יש ו' ימים בחגים ב' דפסח שבועות וראש השנה וסוכות ושמיני עצרת והם כנגד ו' ימי המעשה. ויום הכפורים נגד קדושת השבת שנתן השם יתברך כח לישראל להכניס קדושת שבת גם כן, ולכן נקרא יום הכפורים שבת שבתון שישראל מכניסים קדושת השבת ליום זה שאסור במלאכת אוכל נפש גם כן כשבת (וכן כתב מהרש"א בח"א ריש יומא)⁸. זולת פסח שנקרא גם כן שבת סתם, כמו שנאמר וספרתם לכם ממחרת השבת והוא מטעם דאז היה הגאולה מצד השם יתברך שלא היו ישראל ראויים אז

1. על פירושים נוספים לדברי רש"י (בעקבות תורת כהנים) ראה לעיל עמ' 62-68.
2. משה לא משתמש בדבריו אל פרעה בנימוק רוחני אלא בטיעון של התייעלות העבודה.
3. בתנחומא שלפנינו סימן ב'.
4. וכן הוא בחזקוני לעיל עמ' 30 ו"בבאר מים חיים" על פירש"י לר' חיים אחי המהר"ל (ראה לעיל עמ' 63).
5. ויקרא כה, ב. על תשובת ר' אליהו מזרחי ראה לעיל עמ' 63.
6. ולמה איפוא באה ההדגשה דוקא ביחס למצות השביעית.
7. פרי-צדיק בראשית עמ' 219 במהדורת תרס"א, והשווה: פרי-צדיק פ' תשא מאמר ו.
8. השווה מסורת דומה בשם הגר"א בספר הגר"א חלק ב' עמ' מג. "ישראל קדושים" עמ' 106.

לגאולה (ונתבאר במקום אחר)⁹. והנה בפרשה זו כתיב ג' פעמים שבת, ושבתה הארץ שבת לה' וגו' וזהו קודם האזהרות לאדם ואחר כך כתיב האזהרות שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' ואחר האזהרות כתיב שנת שבתון יהיה לארץ והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וגו'¹⁰. הג' שבתות מרמזים כמו הג' קדושות שיש בשבת בג' הסעודות¹¹ והם עצמם המרומזים בג' קדושות דכלפי מעלה, קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכינתיה קדיש על ארעא וכו' קדיש לעלם וכו' (כמו שנתבאר כמה פעמים)¹² ושבתה הארץ שבת לה' הראשון מרמז נגד קדושת קדיש בשמי מרומא עלאה שהקדושה הוא מצד השם יתברך כמו קדושת עתיקא כי השביעי חביב לפני הקדוש ברוך הוא¹³ שבת בימים ושביעית בשנים וכו' כמו שכתב הרמב"ן¹⁴, וכל זה נאמר קודם האזהרות לאדם במלאכות דהארץ מעצמה תשבות על ידי שהוא שבת לה', ואחר כך כתיב ובשנה השביעית שבת שבתון מרמז כמו בשבת שכתוב שבתון¹⁵ ופירש רש"י ז"ל מנוחת מרגוע ולא מנוחת ארעי, והיינו מנוחת קבע מדרגת יעקב זעיר אנפין מדת אמת שתכון לעד שיהיה הקדושה בקיום לעד ובקביעות וזהו קדיש לעלמי עלמא ובוזה כתיב גם כן שבת לה' שגם זה מצד השם יתברך דב' קדושות דשבת דיומא עתיקא קדישא וזעיר אנפין שהם מצד השם יתברך. וכאן חשיב מעילא לתתא, והקדושה הג' הוא מה שנאמר שנת שבתון יהיה לארץ ולא נאמר כאן שבת לה' ואמר רק לשון שבתון בלבד והוא אחר כל האזהרות לאדם אמר לשון שבתון, היינו הקדושה שמצד האדם, ולבסוף הכל והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ועיין שם ברמב"ן¹⁶ הרגיש דאין השבת נאכל, אבל הכוונה היינו שהפירות שביעית יכניסו בהם קדושה מצד השם יתברך כי פירות שביעית יש בהם קדושה כמו שאמרו בגמרא¹⁷ אוכלו בקדושת שביעית,

9. ראה "ישראל קדושים" עמ' 68; מחשבות חרוץ סימן י, עמ' 80; סימן כא עמ' 192. לעיל עמ' 83.

10. פסוק ב' "ושבתה הארץ שבת לד'" הוא לשון של קביעת עובדה. פסוק ד' "שבת שבתון יהיה לארץ שבת לד'" משולב בלשונות של ציווי ואזהרה. פסוקים ו-ז "שנת שבתון יהיה לארץ והיתה שבת הארץ" באו לקביעת עובדה לאחר הציווי. מושג השבת חוזר ומשתלש עוד לפני שמוזכרת המצוה המוטלת על האדם.

11. על האיזכורים הרבים של סעודות שבת במשנת ר' צדוק ראה: ת. הירש מפתח לספרי ר"צ ח"א עמ' 420, ח"ה עמ' 780.

12. "קומץ המנחה" סימן מא עמ' כא.

13. ויק"ר כט, ט.

14. ויקרא כה, ב.

15. שמות לא, טו.

16. ויקרא כה, ו.

17. סוכה לט, ב.

ולמדו מלשון הכתוב כי קודש היא שאין מועיל בהם פדיון ותופסת דמיהם (סוכה מ:): והפירות יכניסו קדושה בלב האוכל גם כן. [ושביעית דומה לשבת ונקראת תחלה שבת לבד דהתחלת הקדושה מעתיקא היא מרומם מהשגת אדם בעולם הזה כלל]. ואחר כך שבת שבתון שלהיות נקבע בלב הקדושה גם כן אחר כך, כי עיקר מצות השביעית היא שידע האדם כי הכל של השם יתברך וכמו שכתוב אחר כך בויובל¹⁸ כי לי הארץ כי גרים ותושבים וגו' ודרש בתורת כהנים¹⁹ אם שלכם שלי אז שלי שלכם ואם אין שלכם שלי די לעבד שיהיה כרבו והיינו אם תשמרו מצות שביעית ותכירו שלכם שלי אז יהיה שלי שלכם ואתן לכם את הארץ. ואם אין שלכם שלי ולא תשמרו שביעית אז דיו לעבד שיהיה כרבו. וגרים ותושבים אתם עמדי ואני ואתם נלך בגולה כמו שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה ועל זה היה גלות בבל²⁰, ואף שזה נאמר בויובל רבותינו ז"ל (שם בגמרא) למדו שמיטה מיובל מפסוק כי קודש היא דכתיב בויובל והיינו דשביעית ויובל עניינם אחד. ובשביעית עצמה שמפקיר שדהו מכיר דלה' הארץ, ולהיות נקבע זה בלבם גם אחר כך כשישוב לעבוד הארץ שלא ישכח אחר כך על זה אמר דהוא שבת שבתון דמצד חיבור ב' הקדושות²¹ נקבע בלב. ואחר כך אמר על האזהרות לאדם דמצד זה נקרא שבתון מה שהאדם מקדש ועל זה אמר אחר כך והיתה שבת וגו' כנזכר לעיל דאכילת הפירות²² מכניסין קדושת שבת בלב האוכל כמו אכילת השבת.

18. ויקרא כה, כג.
19. הנוסח בתורת כהנים לפנינו וכן בגרסת ילקוט-שמעוני שונה: דיו לעבד שיהיה כרבו, כשתהיה שלי הרי היא שלכם.
20. דהי"ב לו, כ-כא.
21. בחינות ה"שבת" וה"שבתון".
22. הקדושים בקדושת שביעית. על השויון בין אכילת שבת לאכילת פירות שביעית ראה גם "פרי צדיק" פ' בהר סוף סימן ח.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

פרי צדיק

פרשת בהר

[ו] ושביתה הארץ שבת לה' שש שנים תזרע שדך וגו'. ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' וגו'. ורש"י הביא מתורת כהנים שבת לה' כשם שנאמר בשבת בראשית ורש"י הוסיף על לשון התורה כהנים לשם ה', וכבר הקשה הרמב"ן ז"ל שהרי כל המועדים צריך להיות המכוון לשם ה'. ובתורת כהנים נדרש זה על שבת לה' השני. והענין שקשה בפסוק דכתיב ושביתה הארץ שבת לה'. ואמאי קאי, דאי אפשר לומר דקאי על מצות שמטה שזה הוזכר אחר כך. גם לשון הכתוב כי תבאו אל הארץ ושביתה הארץ קשה² הא בכניסתן לארץ ישראל לא שבתו תיכף שהרי אחר ז' שכבשו וז' שחלקו מנו ו' שנים ואחר כך שמטה (כמו שאמרו ערכין יב:) וזה שהקשה להתורה כהנים³, וזה שדרש שבת לה' כשם שנאמר בשבת בראשית דאיתא בגמרא (שבת סט:) מר סבר כברייתו של עולם ומר סבר כאדם הראשון. והיינו דהשם יתברך ברא ו' ימי המעשה ואחר כך שבת ואחר כך⁴ ביום ו' היה קלקול הנחש וניתן לאדם הראשון השבת שיוכל לתקן הקלקול, ואחר כך היה לו ששת ימי המעשה⁵. שעל ידי קדושת השבת יוכל לתקן ימי המעשה שיהיו בקדושה וזה כאדם הראשון⁶. ואם היה זוכה לתקן בשבת כתיקונו היה אז עולם התיקון כמו שיהיה לעתיד. ובמתן תורה בלוחות הראשונות דכתיב אני אמרתי אלוקים אתם דלא הווי מייתי (כמו שאמרו ע"ז ה.) ומהס"ת נתבטל היצר הרע שהוא המלאך המות (כמו שאמרו ב"ב טז.) כתיב⁷ כי ששת ימים וגו' על דרך מה שאמרו (בשאלות הובא בתנחומא בראשית) נוחו ביומא דשבתא כי היכי דנחו ביה אנא והיינו שיהיה בששת ימי המעשה רק לעמל תורה ואחר כך השבת בראשית שבת קדושה קביעא וקיימא מצד השם יתברך, אך אחר הקלקול כתיב בלוחות שניות וזכרת כי עבד היית וגו' לעשות את היום השבת⁸

1. ראה לעיל עמ' 66.
2. ראה להלן ב"אמרי השביעית" עמ' 590.
3. ראה להלן בהקדמה על משנת השמיטה של בעל "אמרי-אמת" עמ' 577 הערה 6.
4. אחרי בריאת האדם ביום הששי. ראה לעיל עמ' 67; 82.
5. שבאו אחרי השבת הראשונה.
6. שהיממה הראשונה שעברה עליו היתה שבת.
7. הנימוק למצות שבת בלוחות הראשונות הוא מנוחת הבורא לאחר ימי המעשה.
8. הנימוק למצות שבת בלוחות השניות הוא ביחס ליציאת מצרים וההדגשה "על-כן צוה וגו' לעשות את יום השבת", חובת עשיה המוטלת על גאולי מצרים.

והיינו שיהיה הקדושה מצד ישראל וזהו מה שנקרא השבת תחלה למקראי קודש. וזהו זכר ליציאת מצרים (ונתבאר כמה פעמים)⁹ וכן אמר הכתוב כאן שבתחלת כניסת ישראל לארץ ישראל ושבתה הארץ שבת לה¹⁰ שיהיה תמיד כשבתות שיהיו פנוים רק לתורה ועבודה כמו בתחילת הבריאה ואני נבראתי לשמש את קוני (כמו שאמרו קידושין פב.) ומלאכתן נעשית על ידי אחרים וכמו במתן תורה אני אמרתי אלוקים אתם וגו', אך אחר כך¹¹ כתיב שש שנים תזרע שדך וגו' ואספת את תבואתה ובגמרא (ברכות לה:) ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן שנאמר ואספת דגן, וקשה שהרי זה כתיב בפרשת והיה אם שמוע וגו'¹² וכבר אמרנו דודאי מצותו של מקום לעסוק במלאכה ו' ימים. ולשבות בשבת, שאחר הקלקול הרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי ונצרך לעמל במלאכה גם כן כר' ישמעאל¹³, אך רצונו של מקום בתחילת הבריאה שיהיה האדם פנוי רק לתורה כר' שמעון ב"ר יוחאי כמו שנברא אדם הראשון קודם הקלקול ואז מלאכתן נעשית על ידי אחרים כמו שיהיה לעתיד. וזה שאמר שבזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום רצונ'¹⁴ דייקא אז מלאכתן נעשית על ידי עצמן ואספת דגן. (ונתבאר במאמר ה')¹⁵ וזה שנאמר כאן שש שנים תזרע גו' ואספת את תבואתה, והיינו כשאין עושין רצונו של מקום וזה שנאמר ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ. ושבתון, היינו שבת קטן בנ' הקיטון כמו אישון בת עין (ונתבאר במאמר ד') והיינו כמו בשבת שיש קדושה קביעא וקיימא מצד השם יתברך (כמו שאמרו פסחים קיז:) ומכל מקום נקרא תחלה

9. "פרי-צדיק" פ' בא מאמר י'. ראה מפתח הירש ח"ה עמ' 792.

10. בלי יחס לעבודה שתקדם לשבת.

11. בתקופה שלאחר ההתיישבות בארץ, כשעל-פי מדרגתם נזקקו לעבודת האדמה.

12. ראה תוספות ברכות לה, ב ד"ה כאן בזמן. מהרש"א שם, "צדקת-הצדיק" ס' רכז. פ"צ בהר מאמר ה'. אם אכן ישראל שומעים למצוות מדוע עליהם לאסוף הדגן, הרי מלאכתם אמורה להיעשות ע"י אחרים. השווה: "פרי צדיק" לך-לך סימן יג.

13. אחרי הקלקול צריך לנהוג כשיטת ר' ישמעאל.

14. סימן הגרשיים בא ע"י המדפיסים להדגשת המילה.

15. בגמרא מתפרש הפסוק ואספת דגן "באין עושין רצונו של מקום, והוא פלא שהרי הפרשה מדברת והיה אם שמוע וגו' אל מצותי (וכמו שהקשה במהרש"א) גם לעיל מינה מוקי בגמרא להאי קרא בעושין רש"מ וכמו שהקשה בתוספות. ואמרנו דכאן מדבר בעושין מצות ד' אחר השמיעה כמש"נ תשמעו אל מצותי והיינו כר' ישמעאל חורש וכו' ובו כתיב ואספת ע"י עצמן, ועושין רצונו של מקום היינו כדברי ר' שמעון בר יוחאי שעשה רצונו של מקום אף שלא נצטוו כיון שכך היתה הבריאה שיהיה רק לשמש את קונו".

למקראי קודש¹⁶ זכור לקדשו שמור לקדשו וכן בשמיטה¹⁷ גם כן יש קדושה מצד השם יתברך וישראל גם כן מכניסין קדושה לשמיטה בקיום מצות שמיטה. וזה שנאמר שבת לה' כמו שנאמר בשבת בראשית. והיינו כמו באדם הראשון שהיה לו יום השבת¹⁸ ואם היה זוכה היה נתקן הכל כמו לעתיד ועמדו זרים ורעו צאנכם¹⁹ ועל כל פנים הועיל²⁰ להכניס קדושה לימי המעשה שיוכל לזכות בשבת שניה לקדושה יתירה. וכן כאן כשנכנסו לארץ, תיכף ושבתה הארץ שבת לה'²¹, ואם היו זוכין היו כולם פנוים רק לתורה ומלאכתן נעשית על ידי אחרים כמו שיהיה לעתיד ועמדו זרים וגו' ואחר כך כתיב שש שנים תזרע וגו' באופן שצריך לעמול במלאכה. בשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ, היינו קדושה מצד השם יתברך ומצד האדם שבת לה' כמו בשבת בראשית.

16. הנקבעים ע"י בית הדין מלמטה.

17. למרות קידושה ע"י בית הדין.

18. מבלי שטרם בערב שבת.

19. ישע"י סא, ה.

20. אדם הראשון ע"י שמירת שבת הראשונה.

21. העביר משוואה בין נקודת המוצא הראשונה-השביתית של אדה"ר ונקודת היעד בשבת השניה לבין אותה נוסחה במישור הלאומי. נקודת המוצא להתיישבות בארץ – "ושבתה הארץ" ונקודת היעד – "שבת שבתון יהי לארץ" כשהמעבר בין השנים "שש שנים תזרע שך".

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

פרי צדיק

פרשת בהר

[ז] בבעל הטורים (ר"פ) סמך מקלל לבהר סיני כו' כדאיתא (בקידושין)² שם בן ד' אותיות חכמים מוסרים אותו לתלמידיהם פעם אחת בשבוע לכך סמך לו שמיטה. וצריך להבין הא מלשון הגמרא (שם ע"א.) משמע פעם אחת בז' שנים ולא דוקא בשנת השמיטה. ואיזו שייכות הוא לשמיטה. אך בגמרא שם איתא ואמרו לה פעמים בשבוע ארנב"י מסתברא כמאן דאמר פעם אחת בשבוע דכתיב זה שמי לעולם לעולם כתיב, וקשה ממה נפשך אם הותר לגלות פעם אחת בשבוע יכול להיות פעמים בשבוע גם כן, ואם צריך להעלים איך הותר פעם אחת לגלות, גם מה זה החשבון פעם אחת בז' שנים, או בג' וחצי שנה³, אך בתורת כהנים דרש על מה שנאמר שבת לה' אשמיטה כמו שנאמר בשבת בראשית וכבר אמרנו דשבת בזמן כמו מקדש בעולם⁴. ובבית המקדש הותר לגלות ולהגות השם באותיותיו כהן גדול בקודש קדשים. וכל הכהנים בברכת כהנים, אך יקשה לפי זה מאי אולמיה שמיטה משבת הא בשבת גם כן לא הותר להגות שם באותיותיו ושמיטה נלמד רק משבת בראשית ואיך יפה כוחו⁵ ממלמד, והענין דאיתא ברמב"ן ז"ל על הפסוק⁶ שבת לה' והנה בכאן עוררו אותנו בסוד גדול מסודות התורה כו' וסוד ימות עולם רמוז במקום הזה כו' כי ו' ימי בראשית הם ימות עולם ויום השביעי שבת לה' אלו קיך כי יהיה שבת לשם הגדול כמו ששנינו בשביעי מה היו אומרים מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבוא שכולה שבת וכו' והשנים ירמזו לאשר יהיה בבריאת כל ימי עולם וכו' ושמא לזה רמזו רבותינו באומרים נ' שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חוץ מאחד, כי כל שמיטה שער בית א' והנה הודיעוהו כל ההויה מתחלה ועד סוף חוץ מן היובל קודש עד כאן לשונו וכבר הוזכר ברקנטי מספר הבהיר ובשאר מקובלים דמה שאמרו בגמרא (סנהדרין צז.) כשם שהשביעית משמטת אחת

1. על דרישות סמוכין בפרשתנו, הן מלפניה והן מלאחריה ראה לעיל עמ' 73 ולהלן.
2. דף ע"א, א.
3. מתוך הנחה שזמן הגילוי בשמיטה הוא פעמיים בהבדלי זמן שווים.
4. "פרי-צדיק" בראשית עמ' 159 (חנוכה מאמר יב). ראה מקורות רבים נוספים: הירש, ח"ד עמ' 444.
5. כוחה של קדושת השמיטה המתדמית לקדושת שבת בראשית לא יכול לעלות על שבת.
6. ויקרא כה, ב, וראה בהערות היצאת שוועל.

לשבע שנים כך העולם משמט אלף שנים לשבעת אלפים שנה⁷, היינו שמיטה אחת שער אחד, והשם יתברך ברא ז' שמיטות ואחר כך יהיה היובל קודש שישבו כל הנפשות לשורשם כמו שנאמר תשובו איש אל אחוזתו וגו', ובכל שמיטה יהיה ששת אלפים שנה ואחר כך אלף שנה עולם הבא יום שכולו שבת. כי יומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנה כמו שנאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול (וכמו שדרשו בויקרא דבה פ"ט) ושבת מעין עולם הבא אחד מס' מעולם הבא (כמו שאמרו ברכות נז:) ואחר כך יהיה עוד שמיטה ז' אלפים שנה שער א', עד אחר הז' שמיטות יהיה היובל קודש, ולמשה רבינו נגלו כל המ"ט שערים, הז' שמיטות כל ההויה מתחלה ועד סוף חוץ מן היובל קודש. וזה שאמרו (ר"ה כא:) נ' שערי בינה נבראו בעולם וכולן נתנו למשה חסר א' כו' וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל. וזה שנאמר בשמיטה שבת לה' כשם שנאמר בשבת בראשית, והיינו דשנת השמיטה כל השנה מעין אלף השביעי עולם הבא. כמו דשבת בראשית מעין עולם הבא⁸, ובגמרא (סוף ברכות) תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלקים בציון⁹, והיינו בשבתות שבאלף השביעי אז יראה אל אלקים בציון וכמו שנאמר והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני וזהו יראה אל אלקים בציון על דרך מה שאמרו ציון משכן כבודך ואז יהיה להם מנוחה. ובבית המקדש לא כתיב לעלם דשם הותר לכהן גדול בקודש הקדשים וכן לכהנים בברכת כהנים להזכיר את השם באותיותיו, ובר' ישמעאל כהן גדול איתא בגמרא (ברכות ז:) וראיתי את אכתיאל וכו' שם של כתר¹⁰. ושמיטה שכל שנת השמיטה שבת לה' כמו שבת בראשית מעין עולם הבא, השבתות שבשנת השמיטה כעולם הבא כאלף השביעי והותר לגלות שם המפורש, וזה שאמרו שחכמים מוסרין אותו לתלמידיהם פעם אחת בשבוע, היינו בשבתות שבשנת השמיטה ופעם אחת, היינו זמן אחד¹¹, ואמרו לה פעמים בשבוע הוא על דרך מה שנאמר וירא אלוקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, וזה נאמר ביום ו' בתוספות שבת¹² ויום ד' ה' ו' מקמי שבתא חשבה האריז"ל שיש בהם הופעה משבת במדרגות נפש רוח ונשמה ויום ו' תוספות נשמה יתירה¹³ וכן בימות המשיח שהוא בסוף אלף הששי תוספת

7. ראה ב"מרגליות היס" מה שהביא מהראשונים והאחרונים.

8. ראה "תורה שלמה" א עמ' פז ולהלן על תורת השמיטות.

9. השווה: קדושת השבת עמ' 7.

10. ראה "שיחת מלאכי השרת" עמ' 78 ולהלן.

11. זמן קבוע במשך כל שנת השמיטה, והם ימי השבת שבשנה.

12. ראה קדושת השבת עמ' 4.

13. ראה "פרי-צדיק" פ' בהר סימן טז. פ' בהעלותך סימן א, ג.

שבת, איתא (שבת קנא): ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה וסבירא ליה להאי מאן דאמר שאז גם כן לא יהיה יצר הרע ומותר אז לגלות השם. וממילא כנגדו ביום ו' בתוספת שבת שבשנת השמיטה גם כן מותר לגלות. ועל זה אמר רנב"י ומסתברא כמאן דאמר פעם אחת בשבוע לעלם כתיב דסבירא ליה דימות המשיח גם כן לא יתגלה לגמרי, רק באלף השביעי, ובימות המשיח יהיה רק הניצוח באומות העולם, ומכל מקום יהיה עוד מציאות מרע שהרי לאדם הראשון בגן עדן באותו זמן אף שלא היה לו יצר הרע מכל מקום יכול הנחש לכנס וגרם הקלקול. ולכן סובר דלא הותר לגלות רק פעם אחת בשבוע זמן א' והיינו בשבתות שבשנת השמיטה, וזה שכתב הבעל הטורים דנסמך שמיטה למקלל דכתיב ויקוב גו' דאז מגלין אותו לתלמידיהם וכאמור.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il